

Краязнаўчы матэрыял на ўроках гісторыі

А. У. Кныш,

настаўнік гісторыі і грамадазнаўства
першай катэгорыі

Жыццё сёння ставіць перад чалавекам мноства нестандартных праблем. Уменне рашаць іх творча змога ў будучым толькі той вучань, які валодае здольнасцю да самаадукацыі і самаразвіцця. Узнікае праблема, якім чынам арганізаваць навучанне, каб захапіць працэсам пазнання, вызваць імкненне да самастойнага авалодвання ведамі і ўменнямі, развіваць пазнавальны інтарэс да прадмета. А цікавасць павінен выклікаць не толькі змест матэрыялу па гісторыі, але і сам працэс набыцця ведаў.

Адным са сродкаў актывізацыі пазнавальнай актыўнасці на ўроках гісторыі з'яўляецца выкарыстанне краязнаўчага матэрыялу. Менавіта краязнаўчая дзейнасць дазваляе вырашыць супярэчнасці, якія ўзнікаюць паміж мэтамі традыцыйнай педагогікі, арыентаванай на перадачу ведаў, і мэтамі, якія ставіць перад сабой вучань, здольны дасягнуць высокіх вынікаў навучання, самастойна набыць карысныя практычныя навыкі, самарэалізавацца; паміж базавым узроўнем ведаў, уменняў і навыкаў і сучаснымі патрабаваннямі, што прад'яўляюцца да асобы.

Выкарыстанне краязнаўчага матэрыялу на вучэбных занятках і ў пазакласнай рабоце па вучэбным прадмеце «Сусветная гісторыя. Гісторыя Беларусі» дазваляе вырашыць праблему зараджэння і развіцця ў вучняў цікавасці да прадмета, уцягнуць кожнага вучня ў працэс самаразвіцця і спрыяць фарміраванню пазнавальнай актыўнасці школьнікаў.

Каб кожны вучань працаваў з задавальненнем, быў актыўна ўключаны ў працэс самастойнага пошуку і адкрыцця ведаў, разумеў іх практычную накіраванасць, неабходна дасканалы прадумваць метады і прыёмы падачы краязнаўчага матэрыялу на розных этапах урока.

Развіццю гістарычнага краязнаўства Беларусі навуковыя працы Л. В. Аляксеева і Г. А. Каханоўскага, М. В. Піваварам і А. У. Дзянісавым былі абаронены дысертацыі, прысвечаныя развіццю гістарычнага краязнаўства Беларусі. У даследаваннях В. В. Дранішнікава, П. В. Іванова, Л. Е. Сейненскага выяўлены асноўныя віды і формы краязнаўчай работы, раскрыты педагогічныя ўмовы гісторыка-краязнаўчай дзейнасці вучняў і настаўнікаў [3, с. 3].

Краязнаўчы матэрыял на ўроках з'яўляецца сродкам канкрэтызацыі агульнагістарычнага працэсу, уваходзіць ў сістэму ведаў па гісторыі краю. Мая

практыка правядзення такіх урокаў сведчыць аб тым, што выкарыстанне мясцовага матэрыялу не толькі не вызывае перагрузку вучняў, а, наадварот, значна палягчае засваенне тэмы, робіць веды больш трывалымі і глыбокімі, садзейнічае фарміраванню пазнавальнай цікавасці.

На наш погляд, найбольш эфектыўнымі прыёмамі работы навучэнцаў на ўроках гісторыі і ў пазакласнай рабоце для павышэння ўзроўню пазнавальнай дзейнасці навучэнцаў з'яўляюцца наступныя.

Уключэнне ў аповед звестак з гісторыі краю.

Напрыклад, пры вывучэнні падзей у Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны выкарыстоўваю матэрыялы аб ходзе ваенных дзенняў на Піншчыне ў 1941г., аб вызваленні краю ў 1944 г., аб барацьбе пінскіх партызан і падпольшчыкаў пад кіраўніцтвам В. З. Каржа.

Выкарыстанне кароткіх гістарычных даведак у якасці апераджальных заданняў.

Напрыклад, пры вывучэнні тэмы «Жывапіс і архітэктура Беларусі ў 60-я гг. XIX ст. – пачатку XX ст.» прапаную вучню выканаць апераджальнае заданне: падрыхтаваць паведамленне пра вясковую царкву Пакрова Прасвятой Багародзіцы, якая была пабудавана ў 1878 г. і з'яўляецца помнікам драўлянага дойлідства.

Арганізацыя самастойнай пазнавальнай дзейнасці вучняў з тэкстамі краязнаўчага зместу.

Напрыклад, пры вывучэнні тэмы «Рэвалюцыя 1905–1907 гг. на Беларусі» вучням прапаную прааналізаваць матэрыялы аб падзеях на Піншчыне ў 1905–1907 гг. і вызначыць, ці адпавядае іх ход агульнай тэндэнцыі развіцця рэвалюцыйных падзей у краіне (нарастанне – найвышэйшы ўздым – спад рэвалюцыйных выступленняў).

Правядзенне школьнікамі невялікіх даследаванняў.

Напрыклад, вывучэнне тэмы «Германскі акупацыйны рэжым на тэрыторыі Беларусі» праводзіцца ў форме семінара. Вучні павінны прачытаць тэкст падручніка, успаміны жыхаркі в. Бярозавічы і назваць праявы палітыкі генацыду і рабавання яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Пінскага раёна. Пры вывучэнні тэмы «Калектывізацыя сельскай гаспадаркі БССР» вучні выступаюць з паведамленнямі аб стварэнні калгасаў на тэрыторыі Пінскага раёна і нашай вёскі.

Правядзенне экскурсій у школьны краязнаўчы музей па тэме ўрока.

Напрыклад, урок па тэме «Паўсядзённае жыццё нашых продкаў» праводзіцца ў форме экскурсіі ў школьным краязнаўчым музеі.

Выкарыстанне фрагментаў відэафільмаў.

Напрыклад, пры вывучэнні тэмы «Развіццё гарадоў у XIV – XV стст.» пры тлумачэнні новага матэрыялу выкарыстоўваю фрагмент відэафільма «Пінск ад

старажытных часоў да сучаснасці», а пры вывучэнні тэмы «Калектывізацыя ў БССР» відэазапіс успамінаў жыхаркі вёскі Чухава Сукач Надзеі Пятроўны пра стварэнне калгаса. Прапаную вучням адказаць на пытанне: «Якім было паўсядзённае жыццё калгаснікаў?».

Правядзенне краязнаўчых пазакласных і пазашкольных мерапрыемстваў, экскурсій, сустрэч.

Фарміраванню пазнавальнага інтарэсу вучняў да гісторыі роднага краю спрыяе правядзенне пазакласнай работы з выкарыстаннем розных форм. Напрыклад, інтэлектуальная гульня «Адзін супраць усіх» па тэме «Вялікая Айчынная вайна» вызвала цікавасць не толькі ў вучняў з высокай матывацыяй да навучання, але і ў вучняў, якія маюць сярэдні ўзровень навучання. Падрыхтоўка і правядзенне вусных часопісаў «Лёс краіны праз лёс чалавека», «Памяць аб Халакосце – шлях да талерантнасці» садзейнічалі пашырэнню кругагляду вучняў. Школьнікі асэнсавалі непарыўнае адзінства гісторыі роднага краю і гісторыі нашай дзяржавы.

Віктарыны «Мой раён, мая вёска», «Піншчына – гісторыя стагоддзяў» паглыбілі веды вучняў аб гісторыка-культурнай спадчыне роднага краю. А для таго, каб актывізаваць пазнавальную дзейнасць школьнікаў, віктарыны праводзяцца ў выглядзе спаборніцтва паміж камандамі.

Набыць новыя веды ў цікавай і займальнай форме дазваляюць экскурсіі. Пінскі край багаты гісторыка-культурнай спадчынай. Асабліваю цікавасць вызываюць экскурсіі ў вёску Парэчча (з 1792 года гэта ўладанні князёў Скірмунтаў), вёску Дубае (вайсковыя могілкі часоў першай сусветнай вайны, былая сядзіба Кужэніцкіх), музей В. З. Каржа, краязнаўчы музей ў Пінску і інш. У час пазнавальных экскурсій па родным краі дзеці вучацца мысліць, ацэньваць і пазней прымяняць на практыцы атрыманыя веды.

У школе працуе краязнаўчы музей, які садзейнічае пашырэнню кругагляду і развіццю пазнавальнай цікавасці вучняў, авалодванню практычнымі навыкамі пошукавай і даследчай работы. Экскурсіі ў школьны музей дапамагаюць пазнаёміцца з гісторыяй развіцця нашай вёскі, станаўлення саўгаса імя Кутузава, даведацца аб удзеле землякоў у грамадзянскай і Вялікай Айчынай войнах і г. д.

Немалазначнай у арганізацыі краязнаўчай работы з'яўляецца грамадска-карысная дзейнасць: добраўпарадкаванне тэрыторыі ля помнікаў воінам-землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну на тэрыторыі сельскага савета, магілы І. А. Хаменка, савецкага воіна, які загінуў у барацьбе з фашыстамі; добраўпарадкаванне двароў, дзе пражываюць ветэраны.

Фарміраванню пазнавальнай цікавасці да гісторыі роднага краю асабліва садзейнічаюць сустрэчы са старажыламі, народнымі ўмельцамі, з ветэранамі Вялікай

Айчыннай вайны. Больш поўна і падрабязна вучні школы знаёмяцца з праўдзівымі расказами аб страшных днях вайны, аб асаблівасцях развіцця культурнай спадчыны нашага краю, гаспадарчым і эканамічным значэнні краю ў развіцці нашай дзяржавы. Менавіта ў час гутаркі ў вучняў праяўляецца дапытлівасць, цікавасць да творчага пошуку.

Для развіцця творчага патэнцыялу навучэнцаў, а таксама падтрымкі пазнаваўчай цікавасці ўжываю розныя формы работы:

- Групавая работа заснавана на арганізацыі дзейнасці ў творчых мікрагрупах пры выкананні заданняў, ролевых гульняў. Група, як правіла, складаецца з 3–5 чалавек. Напрыклад, у 10-м класе пры вывучэнні тэмы «Развіццё адукацыі, навукі і культуры ў БССР у 1920–1930 гг.» клас дзеліцца на 4 групы, кожная з якіх праводзіць «экскурсію» па пэўнай тэме: станаўленне і развіццё сістэмы адукацыі; беларуская літаратура, тэатр і кіно; выяўленчае мастацтва, адукацыя, навука і культура на Піншчыне. У групах выбіраюцца экскурсаводы, якія выконваюць ролю вядучых і звязваюць у адзінае цэлае выступленне членаў сваёй групы.
- Калектыўную форму работы выкарыстоўваю для згуртавання класнага калектыву. Гэта дапамагае фарміраванню ў вучняў пачуцця адказнасці за рашэнні, што прымаюцца. Напрыклад, падчас урока-канферэнцыі па тэме «Наш край у 1939–1945 гг.» навучэнцы прадстаўлялі ўвазе класа свае паведамленні пра аднавяскоўцаў, родных, блізкіх, пасля чаго было абмеркаванне паведамленняў, задаваліся пытанні.
- Індывідуальная форма прадугледжвае чытанне літаратуры па гісторыі мясцовасці, работу з дакументамі, рэчыўнымі матэрыяламі, падрыхтоўку паведамленняў, дакладаў, рэфератаў, збор успамінаў, прадметаў матэрыяльнай і духоўнай культуры, апісанне помнікаў гісторыі, стварэнне наглядных дапаможнікаў і інш.

Перш чым выкарыстоўваць крязаўчы матэрыял у адукацыйным працэсе, неабходна вызначыць яго сувязь з агульнагістарычным матэрыялам. У залежнасці ад зместу крязаўчага матэрыялу, яго значэння для гісторыі краіны, мэты ўрока разлічыць час для яго вывучэння. Матэрыял па мясцовай гісторыі можа быць тым больш і лепш выкарыстаны, калі ён падрабязна вывучаны, метадычна апрацаваны. Таму выкарыстанню крязаўчага матэрыялу на ўроках заўсёды папярэднічае дасканалая работа па падрыхтоўцы яго да ўрока. Неабходна прапанаваць аперажальнае дамашняе заданне вучням і сачыць за яго падрыхтоўкай да ўрока, праводзіць неабходныя кансультацыі і даваць рэкамендацыі па данясенні матэрыялу да навучэнцаў.

За перыяд работы ў школе назапашаны разнастайны крязаўчы матэрыял, які актыўна выкарыстоўваецца ў вучэбнай рабоце і пазакласнай дзейнасці (летапіс школы, летапіс вёскі Бярозавічы); экспазіцыі школьнага музея папоўніліся

нагляднымі (прадметы быту, прылады працы), пісьмовымі (газеты, дакументы, рукапісныя пісьмы) экспанатімі і фотаздымкамі. Распрацаваны і праводзяцца экскурсіі для вучняў у школьным музеі «Шлях саўгаса імя Кутузава», «Часцей, часцей прыпамінай імёны паўшых смерцю храбрых» «Я хаце абавязаны прапіскаю – калыскаю, падвешанай пад столь» і інш. Распрацаваны экскурсійны маршрут «Шляхамі Перамогі».

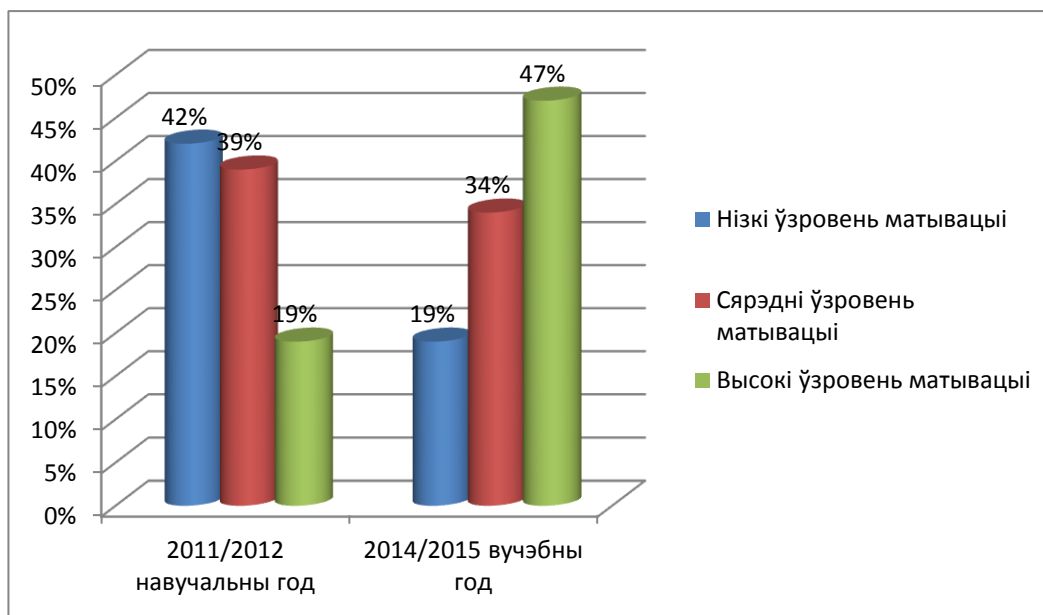
Літаратура

1. Варганаў, В. В. Актывізацыя пазнаваўчай дзейнасці навучэнцаў / В. В. Варганаў // Гісторыя і грамадазнаўства. – 2014. – № 1.
2. Корзюк, А. А. Аналіз урока гісторыі з пазіцыі фарміравання пазнаваўчага інтарэсу навучэнцаў / А. А. Корзюк // Гісторыя і грамадазнаўства. – 2009. – №4.
3. Корзюк, А. А. Арганізацыя краязнаўчай работы пры вывучэнні гісторыі Беларусі ў сярэдняй школе / А. А. Корзюк. – Мазыр: Белы вецер, 2015. – 98 с.
4. Кульневич, С. В., Лакоценина, Т. П. Современный урок. Часть 2 / С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. – Издательство «Учитель», 2005. – 285 с.

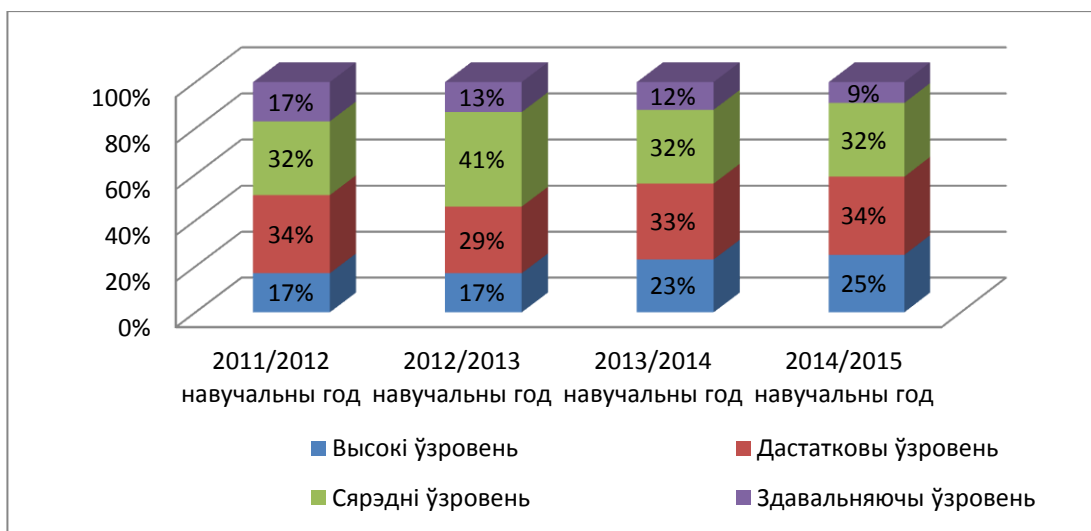
Дадатак 1

Вывучэнне ўзроўняў унутранай матывацыі

навучэнцаў 5 – 11 класаў

Маніторынг ведаў вучняў 5-11 класаў

Дадатак 2

Фрагмент урока ў 10 класе «Германскі акупацыйны рэжым на тэрыторыі Беларусі»

Мэты і задачы ўрока: вызначыць сутнасць плана «Ост», даць характарыстыку акупацыйнаму рэжыму; выкарыстоўваючы краязнаўчы матэрыял, сфарміраваць у

вучняў негатыўнае стаўленне да нямецка-фашысцкай ідэалогіі, палітыкі генацыду акупантаў у гады Вялікай Айчыннай вайны; замацаваць навыкі самастойнай работы з гістарычнымі дакументамі, тэкстам; выхоўваць павягу да гістарычнага мінулага беларускага народа.

Апераджальнае заданне: на папярэднім уроку вучні класа размяркоўваюцца на чатыры групы. Кожная група адпаведна пунктам плана ўрока атрымлівае заданне прачытаць матэрыял па тэме ў вучэбным дапаможніку, а таксама пазнаёміцца з краязнаўчым матэрыялам, які захоўваецца ў школьным музеі і гісторыка-дакументальнай хроніцы «Памяць. Пінскі раён».

Паняцці: генацыд, акупацыйны рэжым, гета, остэрбайтэры, дэпартацыя, Халакост, калабарацыянізм, канцэнтрацыйны лагер, «новы парадак», тэрор.

План урока:

1. План «Ост»
2. Усталяванне акупацыйнага рэжыму. «Новы парадак»
3. Палітыка генацыду, рабавання і прымусу
4. Калабарацыяністы

Настаўнік знаёміць вучняў з тэмай і планам урока. Вызначае разам з імі яго мэты і задачы, адзначае, што вучні будуць працаваць самастойна ў групах і ім неабходна будзе прааналізаваць дакументальны матэрыял; на аснове аналізу дакументальнага і краязнаўчага матэрыялаў вызначыць сутнасць плана «Ост» і адзначыць тыя мерапрыемствы, якімі новыя ўлады ўводзілі «новы парадак» на тэрыторыі Беларусі. На выкананне задання адводзіцца 15 хвілін. Затым кожная група робіць вуснае паведамленне. Для кожнай з іх даецца ліст узаемакантролю.

Заданні для другой групы

Заданне 1. На снове аналізу тэксту вучэбнага дапаможніка (с.128), дакументальнага і краязнаўчага матэрыялу ахарактарызуйце «новы парадак», які гітлераўскае камандаванне ўсталявала на акупіраванай тэрыторыі. Адкажыце пры гэтым на пытанні:

1. Што мела на мэце германскае камандаванне, ажыццяўляючы палітыку тэрора?
2. Дайце азначэнне паняццям «новы парадак», тэрор, акупацыйны рэжым.
3. Якім чынам быў праведзены адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел Беларусі?
4. Раствлумачце, з дапамогай якіх мерапрыемстваў акупацыйныя ўлады праводзілі палітыку каланізацыі Беларусі?

6. Вызначце асаблівасці ўвядзення «новага парадку» на тэрыторыі Піншчыны. (Краязнаўчы матэрыял з гісторыка-дакументальнай хронікі «Памяць. Пінскі раён» с.232 - 236.)

Заданні для трэцяй групы

Заданне 1. Карыстаючыся матэрыялам вучэбнага дапаможніка пункта «Палітыка генацыду» с.129-130, дакументальным і краязнаўчым матэрыялам дакажыце, што генацыд—гэта планамерная і мэтанакіраваная з’ява, якая была сутнасцю нацысцкай ідэалогіі і палітыкі. Ахарактарызуйце праявы дыскрымінацыі, насілля і генацыду беларускага насельніцтва захопнікамі.

Заданне 2. Прачытайце дакумент і адкажыце на пытанні:

3 данясення генеральнага камісара Беларусі Кубэ рэйхскамісара Остланда Лозе (ад 31 ліпеня 1942г.) аб знішчэння яўрэяў у генеральнай акрузе Беларусь. (Гісторыя Беларусі: к. XVIII ст., Хрэстаматыя: 11 кл.: Вуч.дапам. для вучняў/ Я.К.Новік. Мн., 2003. С.153—155.)

Пытанні:

1. Чаму яўрэі высяляліся ў асобны раён? Якую назву атрымаў раён для пражывання яўрэяў?

2. Чаму акупацыйныя ўлады ў Беларусі не ішлі адразу на поўнае вынішчэнне яўрэяў?

3. Што паслужыла прычынай знішчэння яўрэскага насельніцтва на тэрыторыі Беларусі?

4. Знайдзіце праявы палітыкі генацыду і рабавання яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Пінскага раёна (падзеі ў вёсках Пасянічы, Любель-Поль, Пагост, Бярозавічы) у гісторыка-дакументальнай хроніцы «Памяць. Пінскі раён.» с.239, 240 і ва ўспамінах жыхаркі вёскі Бярозавічы Варабей Вольгі Якімаўны.

5. Як вы лічыце, што чакала будучых яўрэяў? Дайце азначэнне паняццю «халакост».